
በአማርኛ መግሪያ መፃሕፍት ውስጥ የቀረቡ የሰዎች ይዘቶች ሰዎችን ሰዎችን

ጌታሁን አማራ²

አህጉር ጥናት

የዚህ ጥናት ዋና ዓላማ በተለያዩ ክልሎች በ7ኛና በ8ኛ ክፍል አማርኛን እንደአፍ መፍቻና እንደሁለተኛ ቋንቋ ለሚማሩ ተማሪዎችና ለሁለተኛ ደረጃ (9ኛና 10ኛ ክፍል) ተማሪዎች ተዘጋጅተው በ2015 ዓ.ም. በስራ ላይ በዋሉ የአማርኛ መግሪያ መፃሕፍት ውስጥ የቀረቡ የሰዎች ይዘቶችን ከቋንቋው ሰዎች ላይ ለሚገኙ ሰዎች ለማሳደግና ለማሳደግ ለማሳደግ ነው። የጥናቱ መረጃዎች የተሰበሰቡት በክልሎች፣ በከተማ አስተዳደር ትምህርት ቤቶችና በትምህርት ሚኒስቴር ለተጠቀሱት የክፍል ደረጃዎች ከተዘጋጁት መግሪያ መፃሕፍትና የመምህር መምሪያ ነው። በመግሪያ መፃሕፍቱ የቀረቡት የሰዎች ይዘቶች 'ማስታወሻ' በሚል ንዑስ ርዕስ ስር በቀረቡ ማብራሪያዎች፣ በምሳሌዎች፣ በመልመጃዎችና በመምህር መምሪያ ውስጥ በቀረቡ የመልመጃዎች መልሶች ነው። መረጃዎቹ የተተነተኑት በገላጭ የምርምር ዘዴ ሲሆን፣ ትንታኔውም ይዘቶቹን በምዕላድ፣ በሀረግና በአረፍተነገር ክፍሎች በመመደብ ቀርቧል። የሰዎች ይዘቶቹ በአብዛኛው የቋንቋውን ስርዓት ጠብቀው የቀረቡ ሲሆኑ የተወሰኑ ይዘቶች ግን የቋንቋውን ሰዎች ላይ ያልጠበቁና የቋንቋውን ሰዎች ላይ ያጡ ሆነው ተገኝተዋል። ለወደፊት መግሪያ መፃሕፍቱን ለማሻሻል ይረዳ ዘንድ ጥናቱ ያተኮረውም በችግሮቹ ላይ ነው። ከታዩት ችግሮች ተዘውትረው የታዩት ስነምዕላዳዊ ይዘቶች ናቸው። ሐረግ ነክ ከሆኑት ውስጥ ተውሳክ ግሳዊና መስተዋድዳዊ ሐረጎች ቀላል የማይባል ችግር ታይቶባቸዋል። በአረፍተነገር ደግሞ የፅንሰ ሀሳብም የመዋቅርም ችግር ታይቷል። የመዋቅር ችግሮቹ በቋንቋው ለየት ያለ መዋቅራዊ ባህሪ ያለውን የኑረት ግስን መዋቅራዊ ባህሪ በተመለከተ ክፍተት እንዳለ መረጃዎቹ አሳይተዋል።

ቁልፍ ቃላት፡- [ሰዎችን፣ ታህታይ፣ ላዕላይ፣ አፍ-ፈት፣ ካልዳይ፣ ኑረት]

1. መግቢያ

¹ ሰዎችን የሚለው wellformedness of expressions of natural languages ለሚለው እሴት ለመጀመሪያ ጊዜ በቸምስኪ (1965) የተፈጠረውን grammaticality የሚለውን የእንግሊዘኛ ቃል እንዲተካ የገባ ነው።

² በስነ-ልቦና ት/ት መስክ ሙሉ ፕሮፌሰር፣ በአማርኛ ስነ-ጽሁፍ እና ፎክሎር ት/ክ መምህር እና ተመራማሪ። ኢ-ሜይል getahun.amare@aau.edu.et

የዚህ ጥናት አቢይ ዓላማ በ2014 ዓ.ም. ታትመው በ2015 ዓ.ም. በስራ ላይ በዋሉት ከ7ኛ እስከ 10ኛ ክፍል ላሉ የክፍል ደረጃዎች በተዘጋጁ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ የቀረቡ የሰዋሰው ይዘቶችን ከቋንቋው ሰዋሰው ህግጋት አንጻር መፈተሽ ነው። በሀገራችን ለአንደኛ ደረጃ የተዘጋጁት የአማርኛ መማሪያ መጻሕፍት አማርኛን እንደአፍ መፍቻና እንደሁለተኛ ቋንቋ ለሚማሩ ተማሪዎች በክልልና በተማ አስተዳደር ትምህርት ቢሮዎች የተዘጋጁ ናቸው። በአንጻሩ ለሁለተኛ ደረጃ (9ኛና 10ኛ ክፍል) የተዘጋጁት የአማርኛ መማሪያ መጻሕፍት አማርኛ እንደፌዴራል ቋንቋ ተብሎ ለሁለቱም የክፍል ደረጃዎች በትምህርት ሚኒስቴር የተዘጋጁ ናቸው።

ለዚህ ጥናት የሚሆን መረጃ የተሰበሰበው አማርኛን እንደአፍ መፍቻ ቋንቋና እንደሁለተኛ ቋንቋ ለማስተማሪያ ከተዘጋጁት የ7ኛና የ8ኛ ክፍል መማሪያ መጻሕፍትና ለሁለተኛ ደረጃ ተማሪዎች ከተዘጋጁት መማሪያ መጻሕፍት ነው። አስፈላጊ በሆነባቸው ርዕሰ-ጉዳዮች ላይ የመምህር መምሪያዎች አገልግሎት ላይ ውለዋል። መማሪያ መጻሕፍቱ መግቢያ ላይ የቋንቋው ትምህርት አጠቃላይ ዓላማዎች አራቱን የቋንቋ ክሂሎችና የሥነልቦናንና የሥነፅሁፍን የዕውቀት ዘርፎች ማዕከል ያደረጉ እንደሆነ ተገልጾ እናገኛለን። የስነልቦና የዕውቀት ዘርፍ የሚለው የአማርኛን ሰዋሰው የሚወክል ስለሆነ የአማርኛ ስነልቦና የሚል ግንዛቤን የያዘ ነው። የዚህ ጥናት ትኩረትም በዚህ ይዘት ላይ ብቻ የተወሰነ ነው። በመማሪያ መጻሕፍቱ የቀረቡት ይዘቶች ከክፍል አንድ እስከ ክፍል ስድስት (ሰባት በሁለተኛ ቋንቋ) የቀረቡ ሲሆኑ የሰዋሰው ይዘቶቹ የቀረቡት በክፍል ስድስት³ ነው።

በሁሉም መማሪያ መጻሕፍት በሚባል መልኩ የስነልቦና ወይም የሰዋሰው ይዘቶቹ የቀረቡት የክሂል ይዘቶቹ ከቀረቡ በኋላ ነው። የይዘቶቹ አቀራረብም በሶስት መንገዶች ነው። አንደኛው፣ ማስታወሻ የሚል ርዕስ ተሰጥቶ ሰዋሰዋዊ ፅንሰሀሳብ ላላቸው ቃላትና ሀረጎች ብያኔና ማብራሪያ የተሰጠበት ነው። ሁለተኛው መንገድ ተማሪዎች የቀረቡትን ፅንሰሀሳቦች ለመረዳት እንዲችሉና ቀጣይ ተግባራትን በአግባቡ እንዲሰሩ የቀረቡ ምሳሌዎች ናቸው። ሶስተኛው መንገድ ደግሞ ተማሪዎች በአግባቡ እንዲገነዘቡና በተግባርም እንዲገልፁ ለመርዳት የቀረቡ ጥያቄዎችን የያዘው መልመጃ ነው። በዚህ ክፍልም ተማሪዎች ጥያቄዎቹን እንዴት መስራት እንዳለባቸው የሚያሳዩ ምሳሌዎች

³ በሀረሪ ሕዝብ ክልላዊ መንግስት ትምህርት ቢሮ ለ7ኛ ክፍል በተዘጋጀው መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ ከሌሎቹ መማሪያ መጻሕፍት በተለየ መልኩ ወጥነት በሌለው መንገድ ክፍል አራት፣ አምስትና ስድስት ላይ ሲቀርብ ይታያል።

በአማርኛ መግሪያ መጻሕፍት ውስጥ የቀረቡ የሰዎችው ይዘቶች - ጌታሁን አማረ

ቀርበዋል። በጥናቱ ትንታኔ የተሰጠባቸው መረጃዎችም ማስታወሻ፣ ምሳሌና መልመጃ ከሚሉት ክፍሎች የተገኙ ናቸው።

የዚህ ጥናት ርዕሰ ጉዳይ የሆነውን የሰዎችው ይዘት ሰዎችው ከማየታችን በፊት ሰዎችውና የሰዎችው ትምህርት የሚሉትን ፅንሰሀሳቦች በወፍ በረር መቃኘቱ አስፈላጊ ይሆናል። በመሆኑም መጀመሪያ ሰዎችው ምንድን ነው? ከሚለው እንነሳ። ሰዎችው የሚለውን ቃል ምሁራን እንደየትኩረት አቅጣጫቸው፣ እንደሚከተሉት ንድፈሀሳብና እንዳላቸው ንድፈሀሳባዊ ዳራ ልዩነት የተለያዩ ብያኔዎችን ሲሰጡ እናያለን። በዚህም መሰረት ሰዎችውን ከቃላት አስከፊ ያለውን የቋንቋ ስርዓትና ህግ ማጥኛ እንደሆነ የሚገልፁ አሉ - የጥንታዊ ሰዎች ምሁራን (ሮቢንሰን 1984)፡ ሌሎች ደግሞ አንድን ቋንቋ ከድምፅ እስከ አረፍተነገር መዋቅር ያለውን ባህሪ የሚያጠና አድርገው ይበይኑታል - መዋቅራዊ (ግሊሰን 1961)። በሌላ በኩልም አድማሱን ሰፋ በማድረግ ከአዕምሯዊ እሳቤ እስከ ቋንቋ መዋቅር ጥናት ያለውን ስነልሳናዊ ግንዛቤ እንደሚያካትት የሚገልፁ አሉ - አፍላቂ ሰዎች (አድገር 2019፣ ሾምስኪ 1986)። በተጨማሪም ሰዎችውን ከቅርፅና ከመዋቅር ባሻገር አገልግታዊ ባህሪን የሚያካትት መሆን እንዳለበት የሚያብራሩም አሉ - አገልግሎታዊ (ሃሊደይ 1985)።

በነዚህ ጠቅላላ ያሉ የሰዎችው ብያኔ ትኩረቶች፣ ሰዎችው ከቋንቋ ጥናት ሙያ አንጻር ብቻ የታዩባቸው ናቸው። በአንጻሩ ሰዎችው ከስነትምህርት ሙያ ጋር ተቀናጅቶ ስነትምህርታዊ ሰዎችው (አልዲን 1994) የሚል ስያሜ ይዘው እናገኘዋለን። ስነትምህርታዊ ሰዎችው የራሱ የሆነ ስነልሳናዊ/ሰዎችዎች ንድፈሀሳብ የሌለው ሲሆን ትኩረቱም ለቋንቋ ትምህርት ጠቃሚ የሚለውን ከማንኛውም ስነልሳናዊ ንድፈሀሳብ በመውሰድ የሚጠቀም ነው። በዚህም ባህሪው 'ቅይጥ' (hybrid) ነው ይባላል (አልዲን 1994፣ ቢይንት 1994፣ ሾልከር 1994)። ዋና ትኩረቱም በቋንቋ ስነልሳናዊ ጥናት ላይ ሳይሆን በመማር ማስተማር ክንውን ላይ በማተኮር የቋንቋውን ህግጋት በተግባር ማስጨበጥ ነው።

ሁለተኛው የሚዳሰስ ርዕሰ ጉዳይ የሰዎችው ትምህርት ነው። የሰዎችው ትምህርት ሲነሳ ቀድሞ የሚነሳው በቋንቋ ትምህርት ውስጥ ያለው ታሪካዊ ቦታ ነው። ቀደም ባለው የቋንቋ ትምህርት ንድፈሀሳብ ሰዎችው የነበረው ቦታ ከፍተኛ ነበር። ይሁን እንጂ ተግባራዊ የቋንቋ ማስተማር ዘዴ ብቅ ካለ በኋላ የሰዎችው ትምህርት ለተግባራዊ ፋይዳ የለውም በመባሉ ተግዳሮት ገጥሞት ነበር። በዚህም ምክንያት በቋንቋ መርሃትምህርት ውስጥ ቦታ ተነፍጎት ነበር (ኤሊስ 2002)። ይሁን እንጂ

ከ1980ዎቹ አጋማሽ በኋላ የሰዋሰው ትምህርት ተገቢ በታውን እያገኘ መጣ (ኤሊስ 2006)። ስለዚህ ትምህርቱ ተቃዋሚ ብቻ ሳይሆን ደጋፊም ነበረው ማለት ነው።

ከደጋፊዎቹ ጎራ የተሰለፉት ምሁራን (ለምሳሌ ሴልሴ ሙርሲያ 1991፣ ኤሊስ 1998፣2002፣2006) ደግሞ ሰዋሰው ባይኖር ኖሮ ቋንቋ በድምፅ፣ በቃላትም ሆነ በሀረጎች ስርዓት ስለማይኖር በቋንቋ መግባባት አይቻልም ነበር በማለት አስፈላጊነቱን ይገልጻሉ። ይህን ሁኔታ ሸር (1988) የሰዋሰው ህግጋት እውቀት ከሌለ ቃላትን በአግባቡ ማዋቀር እንኳ እንደማይቻል ሲገልፁ፣⁴ ማርት (2013) በበኩላቸው የሰዋሰው እውቀት ለቋንቋ ተግባባታዊ አገልግሎታዊ ያለው ሚና ከፍተኛ እንደሆነና ያለሱ ለማስተላለፍ የተፈለገን መልእክት ማስተላለፍ እንደማይቻል በአንክሮ ያብራራሉ።⁵

በመሆኑም የቋንቋ ተማሪዎች በቋንቋው ውጤታማ ተግባብት እንዲኖራቸው ከፈለግን ትክክለኛና በቂ የሰዋሰው እውቀት እንዲያገኙ ማድረግ ተገቢ ነው። ይህ ካልሆነ ግን ማርት (2013) እንደሚገልፁት ያለሰዋሰው እውቀት ንግግርም ሆነ ፅህፈት ትርጉም አልባ ይሆናሉ። በዚህ ጥናት ተተኳሪ በሆኑት መማሪያ መፃሕፍት ውስጥ የሰዋሰው ይዘት ሰፍሮ የሚገኘውም ከዚህ በላይ የተጠቀሰውን ሃሳብ ታሳቢ በማድረግ እንደሆነ ለመረዳት አያዳግትም። የሰዋሰው ትምህርት ለቋንቋ ትምህርት ያለው አስፈላጊነት አዎንታዊ ከሆነ ቀጣዩ ጉዳይ የትምህርቱ አቀራረብ ምን መሆን አለበት? የሚለው ነው። ለዚህ ጥያቄ ከስነትምህርት አንጻር (አቀራረብ፣አደረጃጀት)ና ከስነልሳናዊ ባህሪያት አንጻር (ከቋንቋው ሰዋሰዋዊ ትክክለኛነት አንጻር) ሊመለስ ይችላል። የዚህ ጥናት ትኩረት ግን በሁለተኛው ላይ ነው።

የዚህ ጥናት የመረጃ ምንጮች የአማርኛ መማሪያና ማስተማሪያ መፅሐፎቹ በመሆናቸው ሰነዶች ናቸው። ከዚህ አንጻር የጥናቱ ዘዴ ሰነድ ፍተሻ ወይም ሰነድ ትንተና (document analysis) ነው ማለት ይቻላል።

“...there is no doubt that a knowledge— implicit or explicit— of grammatical rules is essential for mastery of a language: you cannot use words unless you know how they should be put together.”⁴ (Ur 1988:4)

⁵ To be an effective language user, learners should study grammar because grammar skills will help learners to organize words and messages and make them meaningful. Knowing more about grammar will enable learners to build better sentences in speaking and writing performances. A good knowledge of grammar helps learners to make sentences clear enough to understand. Improper use of grammar will not convey meaningful messages. (Mart 2013: 124)

2. የመረጃ ትንተና

በትምህርትነት የቀረቡት የሰዎችው ይዘቶች የቋንቋውን ሰዎች የሰዎቹ ባህሪ የጠበቁ መሆን አለባቸው። ይህ ካልሆነ ተማሪዎች የተሳሳተ ሰዎች መረጃ በመያዝ ለተግባር ይቸገራሉ። ይህ ጥናት ባተኮረባቸው መማሪያ መፃሕፍት ውስጥ የቀረቡት የሰዎችው ትምህርት ይዘቶች በአብዛኛው የአማርኛን ሰዎች ባህሪ ያከበሩ ናቸው። ይሁን እንጂ አንዳንድ መሰረታዊና አንዳንድ ደግሞ መጠነኛ ችግር ያለባቸው የሰዎች ይዘቶች ተገኝተዋል። ይህ ጥናት ተኩረቱን ያደረገውም ችግሮቹ ላይ ሲሆን፣ አቢይ ምክንያቱም መማሪያ መፃሕፍቱ ተሻሽለው ሲታተሙ የጥናቱን ውጤት ይጠቀሙበታል የሚል እምነት በመኖሩ ነው። በመማሪያ መፃሕፍቱ ውስጥ ችግሮቹ የታዩት ይዘቶቹ በቀረቡባቸው የቋንቋው ስነምግባር፣ ስነህረግና አረፍተኛ ላይ ስለሆነ በቅደምተከተል እናያቸዋለን።

2.1 ስነምግባር

የቋንቋውን ስነምግባር በተመለከተ ከቀረቡት ይዘቶች ስለ ገቢርና ተገብሮ ግሶች ባህሪያት በቀረበው ማብራሪያ በመጀመር እንፈትሽ።

1. ገቢር ግሶች

- ገቢር ግሶች አንድ ሰው የሚፈጽመውን ድርጊት ወይም ተግባር የሚገልፁ ናቸው። አምዱ ምንም አይነት ቅጥያ የማይጨመርበት ሲሆን የተፈፀመ ድርጊትን የሚጠቁም በመሆኑ ሃላፊ አምድ ነው። ምሳሌ፡- ነገረ፣ ሰበረ፣ በጠሰ፣ ለወጠ፣ ቀደደ፣ ወዘተ. (ደቡብ 8ኛ፡ 80)
- ገቢር ግሶች፣ አንድ የተፈጸመ ድርጊትን ወይም ተግባርን የሚገልፁ ናቸው። አምዱ መሠረታዊ የግስ ቅርጽ ያለው ሲሆን የተፈፀመ ድርጊትን ከአድራጊው አንጻር እና በሀላፊ ጊዜ የተነገረ ነው። ምሳሌ፡- ነገረ፣ ሰበረ፣ በጠሰ፣ ለወጠ፣ ቀደደ ወዘተ. (ሲዳማ 8ኛ፡ 76)

ከዚህ በላይ ስለገቢር ግሶች በሁለቱ ክልሎች ለ8ኛ ክፍል በተዘጋጁ መማሪያ መፃሕፍት ውስጥ ከቀረቡት ማስታወሻዎች ሁለት ጉዳዮችን ብቻ እናንሳ። የመጀመሪያው “አምዱ ምንም አይነት ቅጥያ የማይጨመርበት ሲሆን...” የሚለው ነው። የገቢር ግስ አምድ ቅጥያ የማይጨመርበት አይደለም። እንደሚቻለውም የግስ አምድ ገቢር ግሶችም የባለቤት አፀፋ ቅጥያን ይጨምራሉ። የቀረቡት ምሳሌዎች የ3ኛ መደብ ነጠላ ቁጥር ተባዕታይ ይታዩ ሃላፊ የግስ ቅርፅን የያዙ ናቸው። ፡ እነዚህ ግሶች ለተመሳሳይ መደብና ቁጥር ይታዩ ብቻ ቀይረን ነገረች፣ ሰበረች፣ በጠሰች ---

ቢባሉ ናሮ ቅጥያ የላቸውም ሊባሉ ነውን? ወይስ የፆታ ለውጥ ስለተደረገባቸው ገቢር ግስ አይደሉም ሊባሉ ይሆን? ስለዚህ በምሳሌዎቹ ላይ የተገለጹት ግሶች /-ኧ/ የሚል መደብ አመልካች ወይም የባለቤት አፀፋ ቅጥያ አላቸው። ለዚህ ማስረጃ ይሆን ዘንድ በኦሮሚያ ክልል ትምህርት ቢሮ አማርኛ እንደሁለተኛ ቋንቋ በሚል ለ8ኛ ክፍል በተዘጋጀው መፅሃፍ (ገፅ 77) ላይ የሚከተለውን ትእዛዝና ምሳሌ እናገኛለን።

*“ሐ. ቀጥሎ በቀረቡላችሁ ቃላት ውስጥ ያሉትን ምልላዶች በመለየት አገልግሎታቸውን አሳዩ።
አጠባ = አጠባ-ኧ (መደብ አመልካች)”*

ከዚህ ምሳሌ አጠባ የሚለው ገቢር ግስ ቅጥያ እንዳለው እንረዳለን። ስለዚህ በቀረቡት ማስታወሻዎች ላይ ቅጥያ የሚይጩ መርበት የሚለውና የቀረቡትን ምሳሌዎችም ቅጥያ አልባ ማድረግ የቋንቋውን ሰዋስዋዊ ስርዓት ያልጠበቀ ነው ያስብላል። ይህ ሀሳብ የሚያጠናክረው ደግሞ ለአስረኛ ክፍል በተዘጋጀው መማሪያ መፅሃፍ ውስጥ ለቀረቡ የመልመጃ ጥያቄዎች አሰራር ማሳያ እንዲሆን የቀረበው የሚከተለው ምሳሌ ነው።

“ምሳሌ፡- ሰበር-ኧ ለ3ኛ መደብ፣ ነጠላ ቁጥር፣ ተባዕታይ ይታ
ሰበር-ኧች ለ3ኛ መደብ፣ ነጠላ ቁጥር፣ አነስታይ ይታ
ሰበር-ኡ ለ3ኛ መደብ፣ ብዙ ቁጥር፣” (ገፅ 88)

ሁለተኛው ጉዳይ “... የተፈፀመ ድርጊትን የሚጠቁም በመሆኑ ሃላፊ አምድ ነው” የሚለው ነው። አንድ ግስ ገቢር ግስ ለመባል በግድ የሃላፊ ጊዜ አምድ መሆን የለበትም። በምሳሌው ላይ የተጠቀሱት ግሶች ይነግራል፣ ይሰብራል፣ ይበጥሳል ወዘተ፣ ተብለው በትንቢት አምድ ሊጠቀሱ ይችላሉ። እነዚህ ግሶችም እንደተጠቀሱት የዋህ ሃላፊ አቻዎቻቸው ድርጊትን የሚጠቁሙ በመሆኑ የገቢር ግሶች ናቸው።

የገቢር ግሶች ብዙ ጊዜ የሚቀርቡት ከተገብሮ አቻዎቻቸው ጋር ነው። በተጠቀሱትም ሆነ በሌሎቹ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥም የቀረቡት በዚህ ሁኔታ ነው። ቀጥለን እንደምናየው የተጠቀሱት ገቢር ግሶች ተገብሯዊ አቻዎቻቸው ተነገረ፣ ተሰበረ፣ ተበጠሰ ወዘተ. የሚሉትን ታሳቢ በማድረግ የቀረበ ማብራሪያ ነው። ይሁን እንጂ ይነግራል፣ ይሰበራል፣ ይበጠሳል ወዘተ. የሚሉትም የተገብሮ ግሶች

በአማርኛ መግሪያ መጻሕፍት ውስጥ የቀረቡ የሰዎችው ይዘቶች - ጌታውን አማረ

ናቸው። ከዚህም በተጨማሪ በመግሪያ መጻሕፍቱ የተገበሮ ግሶችን በተመለከተ የሚከተለውን ማብራሪያ እናገኛለን።

2. ተገብሮ ግሶች

ተገብሮ ግሶች፡- የእርስ በርስ ድርጊትን የሚያመለክት ሲሆን ገቢር አምድ ላይ በምትቀጠል (ተ-) ምዕላድ የሚፈጠር አምድ ነው። አምዱ አንድ የተፈጸመ ድርጊት የተፈጸመበትን ነገር የሚጠቁም ነው። ምሳሌ፡- ተነገረ፣ ተሰበረ፣ ተበጠሰ፣ ተለወጠ፣ ተቀደደ ወዘተ. (ደቡብ 8ኛ - 80)።

ተገብሮ ግሶች፡- የእርስ በርስ ድርጊትን የሚያመለክት ሲሆን ገቢር አምድ ላይ በምትቀጠል (ተ-) ምዕላድ የሚፈጠር አምድ ነው። አምዱ አንድ የተፈጸመ ድርጊት የተፈጸመበትን ነገር የሚጠቁም ነው (አ.አ 8ኛ -76-77)።

ስለተገብሮ ግስ ባህሪ በአዲስ አበባና በደቡብ ክልል ለ8ኛ ክፍል በተዘጋጁት መግሪያ መጻሕፍት ውስጥ በተመሳሳይ ሁኔታ ማብራሪያ ተጥቷል። በዚህ ማብራሪያ ላይ የምናየው አብይ ችግር “የእርስ በርስ ድርጊትን የሚያመለክት ሲሆን...” የሚለው ነው። በተገብሮ ግስ ምንም ዓይነት የእርስበርስ (Reciprocity) ባህሪ አይታይም። ስለተገብሮ ግስ ሲነሳ ከምዕላዳዊ ባህሪው በተጨማሪ የሚነሳው አረፍተነገራዊ ባህሪው በባለቤት ቦታ ላይ የሚገኘው ስማዊ ሀረግ በግሱ ላይ የተገለጸውን ድርጊት ተቀባይ (ተሳቢ) መሆኑ ነው። ይህን ጉዳይ በተመለከተ ለተመሳሳይ የክፍል ደረጃ በኦሮሚያ ክልል በተዘጋጀው መግሪያ መጻሕፍት ውስጥ ከገቢር ግስ ጋር በማነፃፀር በአግባቡና ግልፅ በሆነ መንገድ እንደሚከተለው ተብራርቶ እናገኛለን።

... ገቢር ግስ የአረፍተ ነገሩ ባለቤት ድርጊት ፈፃሚ የሚሆንበት ሲሆን፣ ተገብሮ ግስ ደግሞ የአረፍተነገሩ ባለቤት ድርጊት የተፈጸመበት ወይም የድርጊቱ ተቀባይ ይሆናል ማለት ነው።

ምሳሌ፡ ልጁ ብርጭቆውን ሰበረ

ብርጭቆው ተሰበረ (ኦሮሚያ 8ኛ፡ 79)።

ስለዚህ የአዲስ አበባውና የደቡብ መግሪያ መጻሕፍት ከነህፃናቸው አንድ ዓይነት ቅጂ መሆናቸው ሲገርም፣ ለተመሳሳይ የክፍል ደረጃ በኦሮሚያ ክልል ከተዘጋጀው መግሪያ መጻሕፍት ጋር በቀረበው ይዘት ስዋስዋዊ ግንዛቤ ላይ ያን ያህል መራራቅ ሌላው ችግር ነው።

ጥናቱ ባተኮረባቸው መማሪያ መፃሕፍት ውስጥ ከምናያቸው ምዕላድ ነክ ችግሮች ሌላው ደግሞ አስፈላጊ ያልሆኑ ጅምላ ብያኔዎችን ወይም ገለፃዎችን ይዘው መገኘታቸው ነው። ለዚህ ሀሳብ ማስረጃ ይሆንን ዘንድ የሚከተለውን ናሙና እንመልከት።

3. ሳቢ ግስ

“ሳቢ ግስ የሚባለው ግሱ ቀጥተኛ ተሳቢ የሚፈልግ ከሆነ ነው። ቀጥተኛ ተሳቢ የሚታወቀው በቃሉ መድረሻ ላይ “ን”⁶ የሚል የተሳቢ ምልክት ሲጨመርበት ነው።” (አማራ 7ኛ፡ 71)

በዚህ ማብራሪያ መሰረት ማንኛውም ቀጥተኛ ተሳቢ ሆኖ የገባ ስማዊ ሀረግ ቀጥተኛ ተሳቢነቱ የሚታወቀው የተሳቢ አመልካች ቅጥያ /-ን/ን ሲቀጥል ነው። ይህ ማለት ደግሞ አንድ የሳቢ ግስ ተሳቢ የተጠቀሰው ቅጥያ ከሌለው ቀጥተኛ ተሳቢ አይሆንም ማለት ነው። ይህ ግን ሊሆን የማይችል ሀሳብ ነው። የሚከተሉትን ምሳሌዎች እንመልከት።

(ሀ) አዳኙ አንበሳ ገደለ።

(ለ) መምህርቷ ለተማሪው መፅሃፍ ሰጠችው።

በነዚህ አረፍተኛ ግሶች ውስጥ አንበሳ እና መፅሃፍ ቀጥተኛ ተሳቢዎች ናቸው። ይሁን እንጂ መታወቂያ የሚሆናቸው ቅጥያ የላቸውም። በተጠቀሰው መማሪያ መፅሃፍ ማብራሪያ መሰረት የተጠቀሱት ተዋቃሪዎች ቀጥተኛ ተሳቢ አይደሉም ማለት ነው። በአማርኛ ሰዋሰው ህግ መሰረት የቀጥተኛ ተሳቢ ቅጥያ በተሳቢው ላይ የምትቀጠለው ተሳቢው የተፀውዖ ስም፣ ተውላጠ ስም፣ እምር ስም ሲሆን እንጂ በማንኛውም ተሳቢ ላይ አይደለም (ባዩ 2009፣ ጌታሁን 2011)። ስለዚህ የቀረበው ማብራሪያ አስፈላጊ ያልሆነ ጠቅላይነት⁷ የታየበት ብያኔ የያዘ ነው።

4. ጥገኛ መስተፃምር

- ጥገኛ መስተፃምር አንድን ዓረፍተኛ ግሱ እንዲያሥር አድርጎ ከሌላ ዓረፍተኛ ጋር እንዲጠጋ የሚያደርግ ነው። ከነዚህም መካከል ስለ፣ እንደ፣ ከ፣ ለ፣ ቢ፣ ሲ፣ ሊ፣ ይ፣ ገ፣ ብታል። (አማራ 7ኛ፡18)

⁶ በዚህ አፃፃፍ መሰረት /ን/ ድምፅ እንጂ ቅጥያ ወይም ተሳቢ አመልካች አይደለችም። ይህም የመፅሃፍ አንዱ ችግር ተደርጎ ሊወሰድ ይችላል።

⁷ ዲርቩን 1990 በ ኒውባይ (2000፡1) እንደተጠቀሰው ‘learners can be and are misled into all kinds of wrong generalisations by the inaccurate rule formulations in their textbooks’.

- በዐረፍተ ነገር ግሰ ላይ ታክለው ግሱን እንዲያሰር የሚያደርጉ መስተጻምሮች - ሲ ፣ ሰለ፣ እንደ፣ ከ ወዘተ. ናቸው። (ሀረር 7ኛ፡106-7)

በተጠቀሱት ሀተታዎች ውስጥ ከተጠቀሱት ጥገኛ መስተጻምሮች ችግር የሚታይባቸው / ቢ፣ሲ፣ ሊ/ የሚሉት ናቸው። ምክንያቱም በቋንቋው እንደነዚህ ዓይነት ጥገኛ መስተጻምሮች የሉም። ያሉት መስተጻምሮች /ብ-፣ ስ-፣ል-/ ናቸው። የሚከተሉትን ማሰረጃዎች እንመልከት።

ብሰብር	ስሰብር	ልሰብር
ብትሰብር	ስትሰብር	ልትሰብር
ብንሰብር	ስንሰብር	ልንሰብር

እነዚህ መስተጻምሮች /ቢ፣ ሲ፣ ሊ/ ቅርፅ የሚኖራቸው /ይ-/ መደብ አመልካች ሆኖ በምትመጣበት 3ኛ መደብ ተባዕታይ ይታያል 3ኛ መደብ ብዙ ቁጥር ላይ ብቻ ነው። ይህንም በሚከተለው መንገድ ማሳየት ይቻላል።

/ብ- ይ - ሰብር	/	ቢሰብር	/ስ -ይ- ሰብር/	ሲሰብር
		/ብ- ይ -ሰብር-ኡ/	ቢሰብር	/ስ- ይ- ሰብር-ኡ/
/ል- ይ- ሰብር	/	ሊሰብር	/ል- ይ -ሰብር -ኡ/	ሊሰብር

ስለዚህ ለተሰጠው ማብራሪያ አስረጃ እንዲሆኑ የቀረቡት ምሳሌዎች ተማሪዎችን የተሳሳተ ግንዛቤ እንዲኖራቸው ከማድረጋቸውም ባሻገር የቋንቋውን ሰዎችው ያፋለሱ ናቸው።

5. ጊዜ

ጊዜን በተመለከተ በመግሪያ መጻሕፍቱ ማብራሪያ ቀርቦ ሃላፊ ጊዜ፣ የአሁን ጊዜና የትንቢት ጊዜ የሚል ክፍፍል ተደርጎ ምሳሌዎች ቀርበዋል። ከቀረቡት ምሳሌዎች የአሁን ጊዜ ለሚለው የቀረበውን የሚከተለውን ምሳሌ እንመልከት።

“ የአሁን ጊዜ- አንድ ድርጊት በተደረገበት ቅፅበት ላይ መሆኑን ያመለክታል።

ምሳሌ- አይዳ ደብዳቤ 9ፈች። (አሁን)” (ሀረር 7ኛ ፡146)።

በዚህ ምሳሌ ፃፊች የሚለው የግስ አምድ የሀላፊ ጊዜ አምድ እንጂ የአሁን ጊዜ አይደለም። በተጨማሪም ይህ አረፍተኛ ሲነገር ድርጊቱ ተፈፅሟል። ስለዚህ ምሳሌው የአሁን ወይም ኢሃላፊ ጊዜን አያመለክትም።

ከዚህ ከጊዜ ጉዳይ ሳንወጣ በሲዳማ ክልል ትምህርት ቢሮ አማርኛ እንደሁለተኛ ቋንቋ ለ8ኛ ክፍል በተዘጋጀው መማሪያ መፅሃፍ ስለ ርባታና ምስረታ ምዕላዶች ማብራሪያ ከቀረበ በኋላ ከቀረቡት ምሳሌዎች መካከል የሚከተለውን እናገኛለን።

“ምሳሌ፡- እየመጣ [እየ- መጣ] ... እየ- (ጊዜን)” (ገፅ 49)

በዚህ ምሳሌ /እየመጣ/ በሚለው ግስ ውስጥ ያለው /እየ-/ ጊዜን አመልካች እንደሆነ ተደርጎ ቀርቧል። ይሁን እንጂ ይህ ቅጥያ የድርጊትን ቀጣይነት ወይም አለመቋረጥ እንጂ ጊዜን አያመለክትም። የድርጊቱ አለመቋረጥ ደግሞ በአሁን ወይም በሀላፊ ጊዜ ሊሆን ይችላል። ስለዚህ የተገለፀው ቅጥያው የአንቀፅ (aspect) አመልካች እንጂ ጊዜን (tense) አመልካች አይደለም። ይህ ቅጥያ በሚኖርባቸው ግሶች የአሁን ጊዜና የሃላፊ ጊዜ የሚገለፀው በቅደም ተከተል /ነው/ እና /ነበር/ በሚሉ ረዳት ግሶች ነው። የሚከተሉትን ምሳሌዎች እንመልከት።

(ሀ) ልጁ ምሳሌን እየበላ ነው

(ለ) ልጁ ምሳሌን እየበላ ነበር

በሀረሪ ክልል ትምህርት ቢሮ ለ8ኛ ክፍል በተዘጋጀው መፅሃፍ ውስጥ ጊዜ አመልካቾችን መለየት በሚል ርዕስ ስር የሚከተለው ጥያቄና ምሳሌ ሰፍሯል።

1. ከዚህ በታች የቀረቡትን ቃላት በምሳሌው መሰረት ወደአሁን፣የቅርብ እና የሩቅ ጊዜ አመልካቾች ለውጡ።

	የአሁን ጊዜ	የቅርብ ሃላፊ ጊዜ	የሩቅ ሃላፊ ጊዜ
በላ	እየበላ	በልቷል	በልቶ ነበር
ገዛ			
ለበሰ			

...			
-----	--	--	--

(ገፅ 33)

በምሳሌው ላይ የአሁን ጊዜ ለሚለው የቀረበው /እየበላ/ የተጠቀሰውን ጊዜ አያመለክትም። ይህ የግስ ቅርፅ የአሁን ጊዜን ሊያመለክት የሚችለው ከላይ እንደተገለፀው የአሁን ጊዜ አመልካች ረዳት ግስ /ነው/ ጋር ሲቀናጅ ብቻ ነው። ለዚህ ማስረጃ የሚሆነው /እየበላ/ የሚለው /ነበር/ ከሚል ረዳት ግስ ጋር ሲዋቀር የሚያመለክተው የሃላፊ ጊዜን መሆኑ ነው። /እየ-/ የአሁን ጊዜ ቢሆን ኖሮ ምዕላዱ ባለበት ሁሉ ጊዜው የአሁን ጊዜ ይሆን ነበር።

6. የባለቤት አፀፋ -ኧ/

በ10ኛ ክፍል መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ የሶስተኛ መደብ፣ ነጠላ ቁጥር ተባዕይ ያታ የባለቤት አፀፋ -ኧ/ን እና የየዋህ ሃላፊ አምድን በተመለከተ የወጥነት ችግር እናያለን። ለዚህም ከሚከተለው ማብራሪያ በመቀጠል የቀረበውን ምሳሌ እንመልከት።

“ የድምጻች ቅንጅት

ቃላት ከድምጽ፣ ከምዕላድና ከቃላት ሊፈጠሩ ይችላሉ። ከድምጽ ከሚፈጠሩት ጀምረን እንመልከት። የአማርኛ ድምጻች ተናባቢና አናባቢ ተብለው በሁለት እንደሚከፈሉ ይታወቃል።

ከድምጽ የሚመሰረቱ ቃላት ምሳሌ አንድ፡-

ተናባቢ	አናባቢ	ተናባቢ	አናባቢ	ተናባቢ	ቃል
ሰ	ኧ	ው		ሰው	
ሰ	አ	ም	ኧ	ሳም	
ው	ኧ	ድ	አ	ጅ	ውዳጅ” (10ኛ:97)

በምሳሌው ላይ ከቀረቡት ቃላት /ሳም/ እና /ውዳጅ/ በሚሉት ቃላት ላይ በማተኮር በቅደም ተከተል ማብራሪያ እንስጥ። በመጀመሪያ /ሳም/ የሚለውን ስናይ /ሱ-አ-ም-ኧ/ ከሚሉ ድምጾች እንደተመሰረተ ምሳሌው ያስረዳል። ከዚህ ደግሞ ሁለት ጉዳዮችን ማንሳት እንችላለን። አንደኛ የተመሰረተው የግስ አምድ ነፃ ምዕላድ መሆኑን፤ ሁለተኛ የመጨረሻው /ኧ/ በድምፅ ደረጃ መሆኑን ያሳያል። ይሁን እንጂ ሳም የሚለው ግስ የተገነባው /ሳም-/ ከሚል እስር አምድና ከባለቤት አፀፋ

/-ኧ/ እንጂ በምሳሌው ላይ እንደተገለጸው አይደለም። ስለዚህ የግስ አምዱም ነፃ አይደለም፤ የመጨረሻው /-ኧ/ም ምዕላድ እንጂ ድምፅ አይደለም። ይህን ሰዋስዋዊ ባህሪ ደግሞ በተመሳሳይ መማሪያ መፅሃፍ ውስጥ የሚከተለውን እናገኛለን።

“፪. ከዚህ ቢታች የቀረቡት ቃላት ተመሳሳይ ግሶች ናቸው። ቃላቱን ለሁለተኛና ሦስተኛ መደብ፣ ለነጠላና ብዙ ቁጥርና ለአነስታይና ተባዕታይ ጾታ ሲረቡ አሳዩ።

ምሳሌ፡- ሰበር-ኧ ለ3ኛ መደብ፣ ነጠላ ቁጥር፣ ተባዕታይ ጾታ
ሰበር-ኧች ለ3ኛ መደብ፣ ነጠላ ቁጥር፣ አነስታይ ጾታ
ሰበር-ኦ ለ3ኛ መደብ፣ ብዙ ቁጥር” (10ኛ፡88)።

ከቀረበው ምሳሌ /ሰበር-ኧ/ ለ3ኛ መደብ፣ ነጠላ ቁጥር፣ ተባዕታይ ጾታ እንደረባ እናያለን። ከዚህም /ሰበር-/ የሚለው የግስ አምድ እስር እንደሆነና /-ኧ/ም ምዕላድ እንደሆነ መረዳት ይቻላል። ስለዚህ በመማሪያ መፅሃፍ ውስጥ 3ኛ መደብ፣ ነጠላ ቁጥር፣ ተባዕታይ ጾታ የዋህ ሃላፊ ግሶች የሆኑት /ሳመ/ እና /ሰበረ/ን ወጥነት በሌለው መንገድ ተተንትነዋል ማለት ነው።

ከዚህ ምሳሌ አንድ ተጨማሪ ጉዳይ እናንሳ፤ የ3ኛ መደብ፣ ነጠላ ቁጥር፣ አነስታይ ጾታ አመልካች /-ኧች/ ነች። በአፋር ክልል ትምህርት ቢሮ አማርኛ እንደሁለተኛ ቋንቋ ለ8ኛ ክፍል በተዘጋጀው መማሪያ መፅሃፍ ውስጥ ስለ መነሻና መድረሻ ቅጥያ ማብራሪያ ከተሰጠ በኋላ የሚከተለውን ምሳሌ እናገኛለን።

“ ምሳሌ፡- ስለተቆጣቸው

-ች እና -ው → መድረሻ ቅጥያዎች ናቸው።” (ገፅ 29)

በምሳሌነት በቀረበው ቃል ውስጥ ቅጥያዎ /-ች/ ሳትሆን /-ኧች/ ነች።

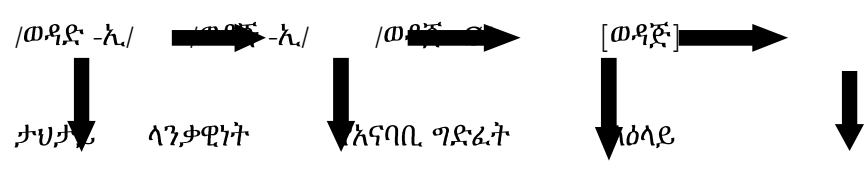
በዚህ መፅሃፍ ውስጥ (ገፅ 60) ግን ለ3ኛ መደብ፣ ነጠላ ቁጥር፣ አነስታይ ጾታ የባለቤት አመልካች ሆና የቀረበቸው ቅጥያ /-ች/ ሳትሆን /-ኧች/ እንደሆነች ከሚከተለው ምሳሌ እንረዳለን።

“ምሳሌ፡- ነኢማ ደብዳቤ ጻፈች። “ጻፈች” በሚለው ግሥ ውስጥ “-ኧች” ባለቤት አመልካች ቅጥያ ነው። የግረፍተነገሩ ባለቤት ነኢማ (እሷ) መሆኑን ያሳያል።” (ገፅ 60)

በዚህ መማሪያ መፅሃፍ ለ3ኛ መደብ፣ ነጠላ ቁጥር፣ አነስታይ ጾታ /-ች/ና /-ኧች/ የሚሉ ሁለት ቅጥያዎች አሉ ማለት ነው። /-ች/ን በቅጥያነት ማውጣት ደግሞ የመፅሃፍን ወጥነትና ሰዋስዋዊነት ማጣት ያሳያል።

በአማርኛ መግሪያ መጻሕፍት ውስጥ የቀረቡ የሰዋሰው ይዘቶች - ጌታሁን አማራ

ወደ 10ኛ ክፍሉ ምሳሌ ስንመለስ የምናየው ሌላው ችግር ወዳጅ በሚለው ቃል ላይ ነው። ቃሉ በምሳሌው ላይ እንደቀረበው *ው ሸ ድ አ ጅ* በሚሉ ድምፆች ቅንጅት የተመሰረተ አይደለም። በአንፃሩ ቃሉ የተመሰረተው /ወዳድ-/ ከሚል እስር አምድና ከስም መስራች ቅጥያ /-ኢ/ ነው። በመሆኑም ቃሉ የተጠቀሰውን አፋዊ ቅርፅ የያዘው የሚከተለውን ሂደት አልፎ ነው።

ስለዚህ በቋንቋው ህግ መሰረት የቃሉ ላዕላይ ቅርፅ የተገኘው /ድ/ን ወደ /ጅ/ በለወጠ ላንቃዊነት ድምፅልሳናዊ ሂደትና /-ኢ/ በተገደፈችበት የአናባቢ ግድፈት ነው።⁸ ከዚህ የምንረዳው /ጅ/ በድምፅልሳናዊ ሂደት የተገኘች እንጂ ቃሉን ለመመስረት የገባች ድምፅ አለመሆኗን ነው።

በድሬዳዋ አስተዳደር ትምህርት ቢሮ አማርኛ እንደሁለተኛ ቋንቋ ለ7ኛ ክፍል በተዘጋጀው መፅሃፍ ስለግንድና ቅጥያ ማብራሪያ ክቀረበ በኋላ ክቀረቡት ምሳሌዎች የሚከተለውን እናገኛለን።

7. አምድና ቅጥያ

- “ምሳሌ 5:- እንዳይገዛ
- እንደ:- ቅድመ ግንድ ቅጥያ
- አይ:- ቅድመ ግንድ ቅጥያ
- ገዛ:- ዋና ቃል” (ገፅ 15-16)።

በዚህ ምሳሌ የቀረበው ግስ ሶስተኛ መደብ ነጠላ ቁጥር ተባእታይ ምሳሌ ካልዳይ አንቀፅ አሉታዊ የሆነ ነው። በዚህም ምክንያት በግሱ ውስጥ ያሉት ቅድመ ግንድ ቅጥያዎች በምሳሌው ላይ የተጠቀሱት ሳይሆኑ፣ ሞይ (complementizer) ሆኖ የገባ /እንድ-/፣ አሉታዊ ምዕላድ /አል-/ እና ሶስተኛ መደብ አመልካች /ይ-/ ናቸው። ስለዚህ በቅድመ ግንድ ቅጥያነት መገለፅ ያለባቸው /እንድ- አል- ይ-/ እንጂ /እንደ/ እና /አይ/ አይደሉም።

⁸ ለሰፊ ማብራሪያ ባዩ 2009:178ንና ጌታሁን 2011:39፣ 103-104ን ይመልከቱ።

በሲዳማ ክልል ትምህርት ቢሮ አማርኛ እንደሁለተኛ ቋንቋ ለ8ኛ ክፍል በተዘጋጀው መማሪያ መፅሃፍ ስለ ርባታና ምስረታ ምዕላዶች ማብራሪያ ከቀረበ በኋላ የሚከተለውን ምሳሌ እናገኛለን።

“ምሳሌ፡- ቤቶች [ቤት- ኦች] ... “አች” ቁጥርን (ብዛትን) አሮጊት [አሮግ- ኢት] ... “-ኢት” (ጾታን)” (ገፅ 49) ።

በምሳሌው ከቀረቡት አሮጊት የሚለውን ቃል ስናይ በቃሉ ላይ ያለው አንስታይ ጾታ አመልካች /-ኢት/ የተቀጠለው እንደተጠቀሰው /አሮግ-/ በሚል እስር አምድ ላይ ሳይሆን /አሮጌ/ በሚለው ቅፅል ላይ ነው። በዚህ ቃል ላይ /-ኢት/ ስትቀጠል በቀጣዩ ቅፅል ላይ ያለው መድረሻ አናባቢ ትገደፋለች።⁹

2.3 ሐረግ

በመማሪያ መፃሕፍቱ ውስጥ ሐረግን በተመለከተ ብያኔ፣ ምሳሌዎችና ተግባሮች ቀርበዋል። ብዙዎቹ የቋንቋውን ሰዋሰዋዊ ስርዓት የጠበቁ ናቸው። ይሁን እንጂ አልፎ አልፎ ሰዋሰዋዊ ህፃን ያለባቸው የሐረግ መዋቅሮች አልጠፉም። በዚህ ንዑስ ክፍልም በነዚህ ላይ በማተኮር ትንታኔ እናቀርባለን፡

2.3.1. ተውሳክ ግሳዊ ሀረግ

በአዲስ አበባ ትምህርት ቢሮና በሲዳማ ክልል ትምህርት ቢሮ ለ8ኛ ክፍል በተዘጋጁት መማሪያ መፃሕፍት ስለሐረግ አወቃቀርና ዓይነቶች ማብራሪያ ከተሰጠ በኋላ ለእያንዳንዱ የሐረግ ዓይነት ከቀረቡት ምሳሌዎች የሚከተለውን ምሳሌ በሁለቱም መፃሕፍት ውስጥ እናገኛለን።

“ልጁ ክፉኛ-----ተ.ግ.ሐ” (አ.አ 8ኛ:63፣ ሲዳማ 8ኛ:62)

ይህ ምሳሌ ክፉኛ የሚለውን ተውሳክ ግስ በመሪነት የያዘ ነው። ይሁን እንጂ መሪው ልጁ የሚለውን ተዋቃሪ በተመሪነት ሊይዝ አይችልም። ምክንያቱም በቋንቋው የሰዋሰዋዊ ስርዓት ተውሳክ ግሳዊ ሀረግ መሙያ (complement) አልባ ነው። በምሳሌው ላይ የቀረበው ተመሪ ደግሞ ለተውሳክ ግሱ አጎላማሽም ሆነ መስተዓምር ሊሆን አይችልም። ስለዚህ በምሳሌው ላይ የቀረበውን ዓይነት ሐረግ በቋንቋው የለም።

⁹ ለዝርዝር ማብራሪያ ሌላው 1995ን ይመልከቱ።

በድሬዳዋ አስተዳደርና በአፋር ክልላዊ መንግስት ትምህርት ቢሮዎች አማርኛ እንደሁለተኛ ቋንቋ ለ7ኛ ክፍል በተዘጋጁ መጻሕፍት ውስጥ ስለሐረግ መዋቅር አጭር ማብራሪያ ተሰጥቶ፣ አምስት የሐረግ ዓይነቶች በምሳሌ ተደግፈው ቀርበዋል። ከቀረቡት ሐረጎች ውስጥ አንዱ የሆነው ተውሳክ ግሳዊ ሐረግ በሁለቱ መግሪያ መጻሕፍት ውስጥ በሚከተለው ሁኔታ ቀርቧል።

“4. ተውሳክ ግሳዊ ሐረግ

ተውሳክ ግስን መሪ አድርጎ የሚመሰረት ሀረግ ተውሳክ ግሳዊ ሐረግ ይባላል።

ምሳሌ፡-

በጣም ቶሎ

እንደ አባቱ ፈጥኖ

ጠዋት ትናንት” (ድሬዳዋ፡ 50)

“4. ተውሳክ ግሳዊ ሐረግ

ተውሳክ ግስን መሪ አድርጎ የሚመሰረት ሀረግ ተውሳክ ግሳዊ ሐረግ ይባላል።

ምሳሌ፡-

በጣም ቶሎ

እንደ አባቱ ፈጥኖ

በጣም ክፉኛ” (አፋር፡ 49)

በሁለቱ መግሪያ መጻሕፍት ምሳሌነት ከተዘረዘሩት ከድሬዳዋው ለተውሳክ ግሳዊ ሀረግ ምሳሌ የሚሆነው መጀመሪያ ላይ ያለው በጣም ቶሎ የሚለው ብቻ ሲሆን፣ ከአፋሩ ግን በጣም ቶሎ እና በጣም ክፉኛ የሚሉት ናቸው። ቀሪዎቹ ተውሳክ ግሳዊ ሀረግ አይደሉም። አንድ በአንድ መዋቅራቸውን ለመፈትሽ በሁለቱም መግሪያ መጻሕፍት ውስጥ ያለውን እንደ አባቱ ፈጥኖ የሚለውን መጀመሪያ እንይ። ይህን ሐረግ ለተውሳክ ግሳዊ ሐረግ በተሰጠው ብያኔ መሰረት ስናየው ተውሳክ ግስን መሪ ያደረገ አይደለም። ምክንያቱም /ፈጥኖ/ የሚለው ቃል ተውሳክ ግስ ሳይሆን ግስ ነው። ግስ በመሆኑም ፈጥኖ፣ ፈጥኖ፣ ፈጥነው ... እያለ ለመደብ ሊረባ ይችላል። ተውሳክ ግስ ደግሞ ምንም ዓይነት የርባታ ባህሪ የለውም። ስለዚህ መሪው ተውሳክ ግስ ካልሆነ መዋቅሩ ተውሳክ ግሳዊ ሐረግ ሊሆን አይችልም። በቋንቋው ሰዎች መሰረት ይህ መዋቅር ምሳሌ ሊሆን የሚችለው ለግሳዊ ሐረግ እንጂ ለተውሳክ ግሳዊ ሀረግ አይደለም።

በድሬዳዋው መጨረሻ ላይ ያለው ጠዋት ትናንት የሚለው ለምንም ዓይነት ሐረግ ምሳሌ አይሆንም፡፡ ምክንያቱም /ጠዋት/ ተመሪ፣ /ትናንት/ መሪ ሆነው በመዋቀር የሚመሰርቱት ሐረግ የለም፡፡ በመሆኑም የሁለቱ ቅንጅት ሐረግ የማዋቀር ባህሪ ከሌለው ተውሳክ ግሳዊ ሀረግ ሊመሰርቱ አይችሉም፡፡

በድሬዳዋው መፅሃፍ ገፅ (31) ላይ ከተዘረዘሩት የቃል ክፍሎች ውስጥ በተውሳክ ግስ የቃል ክፍል ስር ከቀረቡት በሩጫ የሚለውን እናገኛለን፡፡ አንድ አሀድ በአንድ የተወሰነ የቃል ክፍል ውስጥ ለመመደብ መጀመሪያ በቃል ደረጃ ያለ መሆን አለበት፡፡ ቃል ያልሆነ በቃል ክፍል ውስጥ ሊመደብ አይችልም፡፡ ከዚህ አንፃር /በሩጫ/ የሚለውን ስናይ /በ-/ ከሚለው መስተዋድድና /ሩጫ/ ከሚለው ስም የተዋቀረ መስተዋድዳዊ ሐረግ ነው፡፡ ስለዚህ /በሩጫ/ በሐረግ ደረጃ እንጂ በቃል ደረጃ ያለ አይደለም ማለት ነው፡፡ በቃል ደረጃ ካልሆነ ደግሞ በተውሳክ ግስ የቃል ክፍል ሊመደብ አይችልም፡፡

ከዚህ ከተውሳክ ግስ ጉዳይ ሳንወጣ በቤንሻንጉል ጉሙዝ ትምህርት ቢሮ ለ8ኛ ክፍል በተዘጋጀው መማሪያ መፅሃፍ ውስጥ የሚከተሉትን የመልመጃ ጥያቄዎች እንይ፡፡

፮. በሚከተሉት ዓረፍተ ነገሮች ውስጥ የተሰመረባቸውን መዋቅሮች የሀረግ አይነታቸውን ግለፁ፡፡

- መ. ዓለሙ ክፉኛ ታሚል፡፡
- ሸ. ታታሪ ሰራተኞች ቶሎ ዕድገት ያገኛሉ፡፡

፯. የሚከተሉትን ሀረጎች አይነታቸውን በመግለፅ ዓረፍተ ነገር መስርቱባቸው፡፡

- ረ. ልጁ ገና
- ሸ. የቤት ስራውን ምንኛ” (ገፅ 78)

ምንም እንኳ በሁለቱም ትእዛዞች ስር በቀረቡት ጥያቄዎች የቀረቡት ተዋቃሪዎች የተሰመረባቸው ተዋቃሪዎች /ክፉኛ/፣ /ቶሎ/፣ /ገና/ እና /ምንኛ/ የሚሉትን ተውሳክ ግሶች መሪ አድርገው ቢይዙም በተመሪነት ያሉት /ዓለሙ/፣ /ታታሪ ሰራተኞች/፣ /ልጁ/ እና /የቤት ስራውን/ የሚሉት ተመሪዎች ከተውሳክ ግሶቹ ጋር ሊዋቀሩ የሚችሉ ተመሪዎች አይደሉም፡፡ ሊዋቀሩ ካልቻሉ ደግሞ ሐረግ አይመሰርቱም፡፡ ለክፍል ደረጃው በተዘጋጀው የመምህር መምሪያ ላይ ለጥያቄዎቹ የተሰጠው መልስ

በአማርኛ መግሪያ መጻሕፍት ውስጥ የቀረቡ የሰዎችው ይዘቶች - ጌታውን አማረ

ተውሳክ ግሳዊ ሀረግ የሚል ነው። ይህ ዓይነት መዋቅር የቋንቋውን የሐረግ መዋቅር ያልጠበቀ በመሆኑ ሰዎችን የለውም።

ከዚህ በላይ በቀረበው ትንታኔ በተመሳሳይ መንገድ የሚታዩ የሚከተሉትን ምሳሌዎች በአፋር ክልል ለ8ኛ ክፍል በተዘጋጀው መጻሕፍት ውስጥም የሚከተሉትን እናገኛለን።

“4. ተውሳክ ግሳዊ ሐረግ፡- ተውሳክግሶችን ቀኝ መሪው ያደረገ የሐረግ መዋቅር ነው።

ምሳሌ፡- ፀጉሩን ዘወትር

ዐይኑን ክፋኛ” (ገፅ 126)

2.3.2. መስተዋድዳዊ ሀረግ

በቤንሻንጉል ጉሙዝ ትምህርት ቢሮ ለ8ኛ ክፍል በተዘጋጀው መግሪያ መጻሕፍት የሚከተለውን እናገኛለን።

“ሐ. [ከበላያ] ወደ” (ገፅ 78)

ይህ መዋቅር በሚመስል የቃላት ስብስብ የቀረበው በመልመጃ ጥያቄነት በመሆኑ፣ ለክፍል ደረጃው በተዘጋጀ የመምህር መምሪያ ላይ (ገፅ የለውም) ሐረጉ መስተዋድዳዊ ሀረግ እንደሆነ መልስ ተሰጥቷል። በመዋቅሩ ላይ የሚታየውን የፅህፈት ግድፈት አስተካክለን /ከበላይ ወደ/ ብለን ብናየው እንኳ መዋቅሩ መስተዋድዳዊ ሀረግ አይሆንም። ምክንያቱም /ወደ/ የሚለው መስተዋድድ ቀድሞት ከገባው መስተዋድዳዊ ሐረግ (ከበላይ) ጋር ሊዋቀር አለመቻሉ ነው። ቀደም ብለን እንዳየነው መዋቅር የማይችሉ አሀዶች ደግሞ ሐረግ አይመስርቱም።

በዚህ ከላይ በጠቀስነው የመምህር መምሪያ ላይ መስተዋድዳዊ ሀረግ ከሌሎች ሀረጎች በተለየ ቀኝ መሪና ግራ መሪ መሆኑን ለማሳየት የሚከተለው ቀርቧል።

“መስተዋድዳዊ ሀረግ ግን በ "ሠ" እና በ "ረ" እንደሚታየው ቀኝ እና ግራ መሪ ናቸው።

ሠ. ስለ አጠና

ረ. ከቤት ወደ” (ቤንሻንጉል 8ኛ መምህር መምሪያ ገፅ የለውም)።

እነዚህ ሁለቱም ምሳሌዎች መስተዋድዳዊ ሀረግ አይደሉም። ምሳሌ (ረ) ላይ ያለውን በተመለከተ ከዚህ በላይ ስለ /ወደ/ የቀረበውን ሀተታ ማየት ይቻላል። ምሳሌ (ሠ) ላይ ያለው ደግሞ /ስለ/ የተዋቀረው /አጠና/ ከሚለው ግስ ጋር ነው። በቅንጅቱም ግሱ የማያስር ወይም ጥገኛ ሆኗል። ይህ ደግሞ የሞይ ወይም በጥንታዊ ሰዋስው ስያሜ የመስተጻምር ስራ ነው (ባየ 2009፣ ጌታሁን 2011)፡

2.4 አረፍተነገር

ይህ ጥናት በሚያተኩርባቸው መማሪያ መፃሕፍት ውስጥ ሌላው የሰዋስው ይዘት አረፍተነገር ሲሆን፣ በዚህ ንዑስ ክፍል የምናየው የቋንቋውን ሰዋስዋዊ ስርዓት ያላከበሩ አረፍተነገር ነክ ማብራሪያዎችን፣ ምሳሌዎችንና የመልመጃ ጥያቄዎችን ነው።

2.4.1 የአረፍተነገር መዋቅር

በትምህርት ሚኒስቴር ለ9ኛ ክፍል በተዘጋጀው መማሪያ ውስጥ የአረፍተነገር ቀመር ቀርቦ በአረፍተነገር ውስጥ የሚገኙ ተዋቃሪዎች የተለያዩ ሰዋስዋዊ አገልግሎቶች እንዳሏቸው በምሳሌ የተደገፈ ሰፊ ማብራሪያ ተሰጥቶ፣ በቀጣዩ ገፅ ላይ የመልመጃ ጥያቄ ቀርቧል።

“በአማርኛ ትክክለኛው የአረፍተ ነገር አወቃቀር ህግ (ቀመር) ባለቤት - ተሳቢ - ግስ በመባል ይታወቃል። ማንኛውም ትክክለኛ አረፍተ ነገርም የሚዋቀረው ይህን ቀመር መሰረት በማድረግ ነው። ቃላት ለአረፍተ ነገር መመስረቻነት ሲውሉ የሚሰለፉበት የራሳቸው ቦታ አላቸው። በተሰለፉበት ቦታም የሚፈፀሙት ሰዋስዋዊ ተግባር አላቸው። ...” (ገፅ 47)

“፩. ቀጥሎ የተሰጡትን ምሳሌዎች መሰረት በማድረግ ከታች የተሰጡትን የአገባብ ስህተት ያለባቸው አረፍተ ነገሮች በማስተካከል እንደገና ፃፏቸው።
ምሳሌ፡- ሀ. አዳኙ አንበሳውን ገደለው በጦር።
ሲስተካክል፡- አዳኙ አንበሳውን በጦር ገደለው።” (ገፅ 48)

በመጀመሪያ የቀረበውን ቀመር ብናይ ቀመሩ የሚሰራው ሳቢ ግስ ላላቸው አረፍተነገሮች ብቻ እንጂ ለማንኛውም የአማርኛ የአረፍተነገር መዋቅር አይደለም። ለምሳሌ ኢሳቢ ግሶች ተሳቢ ስለማይወስዱ እንደ /ህፃኑ አለቀስ፣ ልጁ ወደ ትምህርት ቤት ሄደ/ ዓይነት አረፍተነገሮች በቀመሩ አይካተቱም ማለት ነው።

ሌላው ችግር የሚታየው ማብራሪያውንና ቀመሩን መሰረት አድርገው ተማሪዎች እንዲሰሩ ለቀረበው መልመኛ ምሳሌ እንዲሆን በቀረበው ምሳሌ ላይ ነው። ይኸውም እንዲስተካከል የቀረበው አረፍተነገር ቅደምተከተሉ ተዛብቶ ባለቤት- ተሳቢ -ግስ - የግስ ገላጭ ሆኖ ነው። በተሰጠው ቀመር መሰረት አረፍተነገሩ ሲስተካከል መሆን የነበረበት /አዳኙ በጦር አንበሳ ገደለ/ እንጂ በምሳሌው ላይ እንደተገለጸው በተሳቢና በሳቢ ግሱ መካከል የግስ ገላጭ ገብቶ መሆን አልነበረበትም። የቋንቋው ሰዎችውም ተስተካክለ የተባለውን መዋቅር በመሰረታዊ የአረፍተነገር መዋቅርነት አይቀበለውም።

2.4.2 ውስብስብ አረፍተነገር

በጋምቤላ ክልል ትምህርት ቢሮ ለ7ኛ ክፍል በተዘጋጀው መፅሃፍ ውስጥ የሚከተለውን ሀተታ እናገኛለን።

“ማስታወሻ
ከመዋቅራዊ ይዘት አኳያ አረፍተነገር ተራና ውስብስብ ተብለው በሁለት ይከፈላሉ። ተራ አረፍተ ነገር የሚባለው በውስጡ ባለቤት/ባለቤቶችና ማሰሪያ አንቀጽ (ነጠላ ግስ) የያዘ መዋቅር ነው። ውስብስብ አረፍተ ነገር በውስጡ ውስብስብ ስማዊ ሀረግና ውስብስብ ማሰሪያ አንቀጽን የያዘ መዋቅር ነው።” (ገፅ 140)

ከዚህ ማብራሪያ ትኩረታችንን ስለውስብስብ አረፍተነገር በተገለጸው ላይ ስናደርግ ገለጻው ትክክል ነው። ምክንያቱም አንድ አረፍተነገር ውስብስብ ስማዊ ሀረግና ውስብስብ ግላዊ ሀረግ የያዘ ከሆነ ውስብስብ አረፍተነገር ይሆናል። በቀረበው ገለጻ ላይ የሚታየው ችግር ውስብስብ አረፍተነገር ከሚዋቀርባቸው ሶስት መንገዶች አንዱን ብቻ አጠቃላይ ብያኔ አድርጎ ማቀረቡ ነው። በቀረበው ገለጻ መሰረት ሁለቱ የሀረግ ክፍሎች (ስማዊ ሀረግና ግላዊ ሀረግ) ውስብስብ ካልሆኑ ውስብስብ አረፍተነገር አይዋቀርም ማለት ነው። ይህ ግን ትክክለኛ እሳቤ አይሆንም። ፡ ምክንያቱም በአማርኛ ውስብስብ አረፍተነገር በሚከተሉት መንገዶች ሊዋቀር ይችላልና ነው።
፡¹⁰

- ተራ ስማዊ ሀረግ + ውስብስብ ግላዊ ሀረግ
- ውስብስብ ስማዊ ሀረግ + ተራ ግላዊ ሀረግ
- ውስብስብ ስማዊ ሀረግ + ውስብስብ ግላዊ ሀረግ

¹⁰ ለዘርዘር ማብራሪያና ማሰሪያ ጌታሁን (2011:258-268) ይመልከቱ።

በአዲስ አበባ አስተዳደር ትምህርት ቢሮና በሲዳማ ክልላዊ መንግስት ትምህርት ቢሮ ለ7ኛ ክፍል በተዘጋጁት መማሪያ መጻሕፍት የሚከተለውን ትእዛዝና የመልመጃ ጥያቄ እናገኛለን፡፡

“ተግባር፡-

ቃላትን በትክክለኛ ቅደም ተከተላቸው አዋቅራችሁ ውስብስብ ዓረፍተ ነገሮቹን አስተካክላችሁ ፃፉ፡፡

4. ሰርተዋል ሁሉም ተማሪዎች የቤት ስራውን በጥሩ ሁኔታ፡፡” (አ.አ ፡128፣ ሲዳማ 126 -127)

በዚህ አረፍተነገር ውስጥ ያለው ግስ አንድ ብቻ ነው፡፡ አንድ ግስ ብቻ ያለው አረፍተነገር ደግሞ ተራ አረፍተነገር እንጂ ውስብስብ አረፍተነገር አይሆንም፡፡ በመሆኑም ይህን አረፍተነገር አስተካክሎ ውስብስብ አረፍተነገር ማድረግ አይቻልም፡፡ በመሆኑም አረፍተነገሩ ሲስተካከል፤

ሁሉም ተማሪዎች በጥሩ ሁኔታ የቤት ስራውን ሰርተዋል፡፡

የሚለውን ተራ አረፍተነገር ማግኘት ይቻላል፡፡ ይህም ትእዛዙና የቀረበው አረፍተነገር ሰዋስዋዊ ባህሪ ስለማይጣጣሙ ለተማሪዎቹ የተዛባ የሰዋስዋዊ ግንዛቤ ይፈጥራል፡፡

2.4.3 የአረፍተነገር ባለቤት

በዚህ ንዑስ ክፍል ስለአረፍተነገር ባለቤት የተሰጠን ብያኔንና ሌሎች ተዛማጅ ርዕስ ጉዳዮችን ለ9ኛ ክፍል በተዘጋጀው መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ የቀረቡትን እንዳስሳለን፡፡

“ማስታወሻ፡-

ባለቤት፡- ባለቤት ማለት በአረፍተ ነገሩ ውስጥ የተፈፀመውን ድርጊት የሚከውን፤ ድርጊት ፈፃሚ ወይም ኋኝ ስም ነው፡፡” (9ኛ ፡ 28)

በዚህ ማብራሪያ ደግሞ አንድ የአረፍተነገር ባለቤት ድርጊት ፈፃሚ ወይም ኋኝ መሆን እንዳለበት እንረዳለን፡፡ ይሁን እንጂ የአንድ አረፍተነገር ባለቤት ድርጊት ፈፃሚና ኋኝ ብቻ አይደለም፡፡ ቀደም ብለን ባየነው ተገብሮ አረፍተነገር እንኳ ባለቤት ድርጊት ተቀባይ እንደሆነ አይተናል፡፡ በተጨማሪ የሚከተሉትን እንይ፡፡

በአማርኛ መግሪያ መጻሕፍት ውስጥ የቀረቡ የሰዎች ይዘቶች - ጌታውን አማረ

(ሀ) ልጁቱ እቤት ወስጥ አለች።

(ለ) ወታደሩ ሞተ።

በነዚህ አረፍተኛዎች ውስጥ ያሉት ባለቤቶች (ልጁቱ፣ ወታደሩ) ድርጊት ፈፃሚም ኋላም አይደሉም። ስለዚህ ለደረጃው ወደማይመጥን ትንታኔ ሳንገባ እንኳ በመግሪያ መፅሃፉ ላይ ስለባለቤት የተሰጠው ማብራሪያ ሰዎችን አካታችነት የጎደለው ነው።

“ከዚህ በታች የቀረቡትን አረፍተ ነገሮች ሰማዊ ሀረግና ግሳዊ ሀረግ በማለት ለሁለት ክፍሏቸው።

ለምሳሌ፡- አንድ ትልቅ ልጅ ከትምህርት ቤት መጣ።

ሰማዊ ሀረግ፡- አንድ ትልቅ ልጅ

ግሳዊ ሀረግ፡- ከትምህርት ቤት መጣ

3. ብርቁ የቀበሌ መታወቂያ የላትም።

5. የሶማሌ ክልል ሰፊ የቆዳ ስፋት አለው።” (9ኛ፡ 29)

“ከታች በቀረቡት አረፍተ ነገሮች ውስጥ የሚገኙትን የአረፍተ ነገሮች ባለቤቶችና ማሰሪያ አንቀጾች ለይታችሁ ያፉ።

ሠ. እንስሳት መግባቢያ አላቸው።” (9ኛ፡ 101)

በነዚህ መልመኛዎች ውስጥ ከቀረቡት ጥያቄዎች በተራ ቁጥር (3)፣ (5)ና (ሠ) ላይ ያሉት ጥያቄዎች ችግር ያለባቸው ናቸው። በእርግጥ አረፍተኛዎቹ በራሳቸው ችግር የለባቸውም። ችግር የሚታየው በትዕዛዙ መሰረት አረፍተኛዎቹ በሰማዊ ሀረግ /ባለቤትና በግሳዊ ሀረግ/ ማሰሪያ አንቀጽ የተከፈሉበት መልስ ነው። ይኸውም ለጥያቄዎቹ በመምህር መመሪያ ላይ በመልስነት የተቀመጡት የሚከተሉት ናቸው።

“ሰማዊ ሐረግ	ግሳዊ ሐረግ
3. ብርቁ	የቀበሌ መታወቂያ የላትም።

5. የሶማሌ ክልል ሰፊ የቆዳ ስፋት አለው። (መምህር መመሪያ 9ኛ፡29)

<u>ባለቤት</u>	<u>ማሰሪያ አንቀጽ (ግስ)</u>
-------------	-----------------------

ሠ. እንስሳት አላቸው።” (መምህር መመሪያ 9ኛ፡ 94)

ለነዚህ ጥያቄዎች የተሰጡት መልሶች በሙሉ ስህተት ናቸው። ምክንያቱም በአረፍተነገሮቹ መጀመሪያ ላይ የተገኙት /ብርቁ/፣ /የሱማሌ ክልል/ እና /እንስሳት/ (በሌሎቹ ጥያቄዎች ላይ እንደሚታየው) በአረፍተነገሮቹ መጀመሪያ ላይ በመገኘታቸው የአረፍተነገሮቹ ባለቤት ስማዊ ሀረግ አይደሉም። ይህን ለማረጋገጥ /ብርቁ/ ስማዊ ሐረግ የተደረገችበትን አረፍተነገር እንመልከት። የአረፍተነገሩ ስማዊ ሐረግ የተደረገችው /ብርቁ/ ሶስተኛ መደብ፣ ነጠላ ቁጥር አንስታይ ይታይ ስትሆን በአረፍተነገሩ ግስ ላይ ከዚህ ስማዊ ሀረግ ጋር የሚስማማ የባለቤት አፀፋ አናገኝም። በአንፃሩ ለሶስተኛ መደብ ነጠላ ቁጥር አንስታይ ይታይ (ብርቁ) ተስማሚ ሆኖ የምናገኘው አፀፋ /-አት/ ነው። ይህ አፀፋ ደግሞ የተሳቢ እንጂ የባለቤት አይደለም። ስለዚህ /ብርቁ/ ተሳቢ እንጂ ባለቤት /ስማዊ ሀረግ አይደለችም ማለት ነው። በግሱ ላይ የምናገኘው የባለቤት አፀፋ /-ኧ/ ስለሆነ፣ የአረፍተነገሩ ባለቤት /ስማዊ ሀረግ / የቀበሌ መታወቂያ/ የሚለው ነው። ምናልባትም ለደረጃው የሚመጥነው የአረፍተነገሩ መዋቅር የቀበሌ መታወቂያ ለብርቁ የላትም የሚል ሊሆን ይችላል። ይህ የአረፍተነገር ቅርፅ ነው ብርቁ የቀበሌ መታወቂያ የላትም የሚል አፋዊ ቅርፅ ይዞ ያገኘነው።

ተራ ቁጥር (5)ና (ሠ) ላይ ያሉት አረፍተነገሮችም በተመሳሳይ መንገድ የሚታዩ ናቸው። ምክንያቱም ሁሉም አረፍተነገሮች ላይ ያለው ግስ የኑረት ግስ ነው። በአማርኛ የኑረት ግስ ቀደም ብለን ተራ ቁጥር (3) ላይ ላለው ግስ የቀረበውን ሰዋስዋዊ ባህሪ የሚያሳይ ግስ ነው (ለሰፊ ማብራሪያ ባዩ 1997ን ይመልከቱ)።

በተመሳሳይ ሁኔታ የአረፍተነገሮቹን ተዋቃሪዎች ሰዋስዋዊ አገልግሎት እንዲለዩ በሚከተለው መልመጃ ውስጥ በምሳሌ የተደገፉ ጥያቄዎች ቀርበዋል። ከቀረቡት ጥያቄዎች መካከል ችግር የታየባቸው ተራ ቁጥር 1፣2 ና 5 ላይ ያሉት ስለሆኑ እነሱ ላይ እናተኩራለን።

“፩. የሚከተሉትን ዓ.ነገሮች ባለቤት፣ ተሳቢና ግስ (ማስሪያ አንቀጽ) ለይታችሁ አሳዩ።

ምሳሌ:- 1. እናቲቱ ትከሻዋን ነቀነቀች።

ባለቤት:- እናቲቱ

ተሳቢ:- ትከሻዋን

¹¹ የዚህን አረፍተነገር መሰረታዊ ፍቺ የያዘው ታህታይ ቅርፅ ---- ለብርቁ የቀበሌ መታወቂያ የላትም የሚል ነው። አፋዊ ቅርፁ የተገኘው በለዋጭ ህግ ነው።

ግስ (ማሰሪያ አንቀጽ)፡- ነቀነቀች

1. እናቲቱ የታላቅ ልጅዋ ምስል ታያት።
2. ልጅቱ ድምፅዋ ተንጎደጎደ።
5. ወይኒቱ የወንድምዋ እጅ መራቅ አበገናት።” (9ኛ፡ 9)

በመምህሩ መግሪያ በትዕዛዙ መሰረት ለጥያቄዎቹ የቀረቡት መልሶች የሚከተሉ ናቸው።

“ ባለቤት	ተሳቢ	ግስ (ማሰሪያ አንቀጽ)
1. እናቲቱ	የታላቅ ልጅዋ ምስል	አዲስ ልብስ ¹²
2. ልጅቱ	ድምጽዋ	ተንጎደጎደ፡
:		
5. ወይኒቱ	የወንድምዋ እጅ መራቅ	አበገናት።” (9ኛ ፡85)

በቀረቡት መልሶች ባለቤት በሚለው ስር የተዘረዘሩት ስሞች ሶስተኛ መደብ፣ ነጠላ ቁጥር፣ አንስታይ ይታያል። እያንዳንዳቸው ስሞች ባለቤት በሆኑባቸው አረፍተኛዎቹ ውስጥ ባሉት ግሶች ውስጥ ከእነዚህ ባለቤቶች ጋር የሚስማማ የባለቤት አፀፋ የለም። ይህንም ግሶቹን በምዕላድ ለይተን ስናይ ተንጎደጎደ /ተ-ንጎደጎደ-ኧ/፣ አበገናት /አ-በገን-ኧ-አት/ና ታያት / ት-አይ-ኧ-አት/ ይሆናሉ። በነዚህ ግሶች ውስጥ የባለቤት አፀፋ ሆኖ የምናገኘው /-ኧ/ ነው። ይህ አፀፋ ባለቤት ከሆኑት ስሞች ጋር በይታ የሚስማማ አይደለም። ይህም ማለት ደግሞ በባለቤትነት የተዘረዘሩት ስማዊ ሀረጎች ለአረፍተኛዎቹ ባለቤት አይደሉም ማለት ነው። ታዲያ ያረፍተኛዎቹ ባለቤቶች የትኞቹ ናቸው? የሚለው አይቀሬና ተገቢ ጥያቄ ነው። ለጥያቄው ተገቢው መልስ ደግሞ ተሳቢ ተብለው የተዘረዘሩት ስማዊ ሀረጎች (የታላቅ ልጅዋ ምስል፣ድምጽዋ፣ የወንድምዋ እጅ መራቅ/ ናቸው የሚል ነው። እነዚህ ስማዊ ሀረጎች በግሶቹ ላይ ካሉት የባለቤት አፀፋዎች ጋር ይስማማሉ።

3. ማጠቃለያ

በዚህ ጥናት ከ7ኛ እስከ 10ኛ ክፍል ላሉ የክፍል ደረጃዎች በተዘጋጁ መግሪያ መጻሕፍት ውስጥ የቀረቡ የሰዋሰው ይዘቶችን ከቋንቋው ሰዋሰዋዊ ባህሪ አንፃር ግምገማ ተደርጓል። የጥናቱ የመረጃ ምንጭ የሆኑት የ7ኛና የ8ኛ ክፍል መግሪያ መጻሕፍት በአማርኛ አፍፈትና ኢአፍፈት ለሆኑ ተማሪዎች በክልልና በከተማ አስተዳደር ትምህርት ቢሮዎች የተዘጋጁ ሲሆኑ የ9ኛና የ10ኛ ክፍል

¹² ይህ በሰዓሳዊ የተፃፈ እንጂ መሆን ያለበት ጥያቄው ላይ እንዳለው ታያት የሚለው ግስ ነው።

መማሪያ መፃሕፍት ደግሞ አማርኛ እንደፌዴራል ቋንቋ ተብሎ ለሁለቱ የክፍል ደረጃዎች በትምህርት ሚኒስቴር የተዘጋጁ ናቸው። አስፈላጊ በሆነበት ለየክፍል ደረጃዎቹ የተዘጋጁት የመምህር መምሪያዎች አገልግሎት ላይ ውለዋል።

በመማሪያ መፃሕፍቱ ውስጥ የሰፈሩት ይዘቶች በሳምንትና በክፍል ተከፋፍለው ሲሆን በአብዛኛዎቹ መማሪያ መፃሕፍት ውስጥ የቀረቡት ከክፍል አንድ እስከ ስድስት ባሉ ክፍሎች የቀረቡ ናቸው። ምንም እንኳን በተወሰኑት ላይ ወጥነት ባይኖርም የሰዋሰው ይዘቶች የቀረቡት የክህል ይዘቶች ከቀረቡ በኋላ ክፍል ስድስት ላይ ነው።

በመማሪያ መፃሕፍቱ የቀረቡት የሰዋሰው ይዘቶች በአብዛኛው የቋንቋውን የሰዋሰው ስርዓት የጠበቁ ናቸው። ይሁን እንጂ የተወሰኑ በመማሪያ መፃሕፍት ውስጥ መታየት የሌለባቸው ህፃናት ተገኝተዋል። የሰዋሰው ስህተቶቹ የታዩት በቀረቡት ማስታወሻ፣ ምሳሌ ተብለው በቀረቡና ለመልመጃዎች በተሰጡ መልሶች ላይ ነው። ማስታወሻ በሚል ርዕስ ስር በተወሰኑ መማሪያ መፃሕፍት ውስጥ ለገቢርና ተገብሮ ግሶች፣ ስለአረፍተነገር አወቃቀርና የአረፍተነገር ባለቤት ለሚሉ ሰዋሰዎቹ እሳቤዎች የቀረቡ ማብራሪያዎች ችግር የታየባቸው ናቸው። በተመሳሳይ ሁኔታ ጥገኛ መስተጻምርን፣ ጊዜን፣ የሐረግ ዓይነቶችንና የሶስተኛ መደብ ነጠላ ቁጥር የግስ አምድን ለማሳየት በቀረቡ ምሳሌዎች ላይ ችግሮች ተገኝተዋል። በሌላ በኩል ደግሞ በመልመጃዎች ውስጥ ተካተው ለቀረቡ ጥያቄዎች በመምህር መምሪያ ላይ የተሰጡት መልሶች ስህተት መሆናቸው የተረጋገጠ ሲሆን፣ ስህተቶቹም የኑረት ግስን መዋቅራዊ ባህሪና የባለቤትንና በግስ ላይ የሚታየውን የባለቤት አፀፋ ተውላጠ ስም ስምምነት ካለማጤን የመጡ ናቸው።

በአጠቃላይ የሰዋሰው ይዘቶቹ በምዕላድ፣ በሀረግና በአረፍተነገር ክፍሎች ውስጥ ሊካተቱ የሚችሉ ሲሆኑ፣ ምዕላድ ነክ ይዘቶች ላይ የታዩት ስህተቶች በጣም የጎሉ ናቸው። በሐረግ መዋቅር ደግሞ ተውሳክ ግሳዊና መስተዋድዳዊ የሐረግ መዋቅር መሰረታዊ ችግር ታይቶባቸዋል። በአረፍተነገር ክፍል ጎልቶ የታየው የኑረት ግሶችን የግሳዊ ሀረጎቻቸው መሪ አድርገው በተዋቀሩ አረፍተነገሮች ላይ ነው።

ምንም እንኳን ፍፁም የሆነና ሳንክ አልባ መማሪያ መፅሐፍ ማዘጋጀት የማይቻል ቢንም፣ የመማር-ማስተማሩን ታሳቢ ግብ የማያውክ መማሪያ መፅሐፍ ማዘጋጀት ግን ይቻላል። በመሆኑም የዚህን ጥናት ውጤት መሰረት በማድረግ ሊሰጡ የሚችሉ የመፍትሄ አስተያየቶች ብዙ ሊሆኑ ቢችሉም፣ በቀላሉ ሊተገበሩ የሚችሉ ሁለት አስተያየቶችን ማቅረብ ይቻላል።

በአማርኛ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ የቀረቡ የሰዎችው ይዘቶች - ጌታሁን አማራ

የመጀመሪያው፣ መማሪያ መጻሕፍት አዘጋጆች የአንድ ዓይነት ሙያ ባለቤቶች ብቻ ሳይሆኑ የተለያዩ ሙያዎች (ለምሳሌ የስነዘዴ፣ የስነልሰን ወዘተ.) ሙያተኞች ስብስብ ቢሆኑና ስራውም ወቅታዊ የደቦና የኮሚሽን ስራ ሳይሆን ሙያዊ ግዴታና ሀላፊነት ያለበት ቢሆን፤

ሁለተኛው መማሪያና ማስተማሪያ መጻሕፍት ተዘጋጅተው ከመታተምና ከመሰራጨታቸው በፊት ለስራው ቅርበት ባላቸውና ለስራው ሙያዊ ግዴታና ሀላፊነት እንዳለባቸው በተገነዘቡ ሙያተኞች እንዲገመገሙ ቢደረግ ችግሩን መቀነስ ይቻላል።

ዋቢ ጽሁፎች

ሀረሪ ሕዝብ ክልላዊ መንግስት ትምህርት ቢሮ (2015)። አማርኛ እንደ አፍ መፍቻ ቋንቋ የተማሪ መፅሀፍ 7ኛ ክፍል።

ሀረሪ ሕዝብ ክልላዊ መንግስት ትምህርት ቢሮ (2015)። አማርኛ እንደ አፍ መፍቻ ቋንቋ የተማሪ መፅሀፍ 8ኛ ክፍል።

ሀረሪ ሕዝብ ክልላዊ መንግስት ትምህርት ቢሮ (2015)። አማርኛ እንደ ሁለተኛ ቋንቋ የተማሪ መፅሀፍ 7ኛ ክፍል።

ባዩ ይማም (2009) የአማርኛ ሰዎች (ሶስተኛ ዕትም)። አዲስአበባ፣ አዲስአበባ ዩኒቨርሲቲ ማተሚያ ቤት።

ቤኒሻንጉል ጉሙዝ ክልል መንግስት ትምህርት ቢሮ (2014)። አማርኛ እንደ አፍ መፍቻ ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ 7ኛ ክፍል።

ቤኒሻንጉል ጉሙዝ ክልል መንግስት ትምህርት ቢሮ (2014)። አማርኛ እንደ አፍ መፍቻ ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ 8ኛ ክፍል።

ሲዳማ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ትምህርት ቢሮ (2014)። አማርኛ እንደ መጀመሪያ ቋንቋ 8ኛ ክፍል የተማሪ መጽሐፍ።

ጋምቤላ ህዝቦች ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ትምህርት ቢሮ (2014)። አማርኛ እንደ አፍ መፍቻ ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ 7ኛ ክፍል።

ጋምቤላ ህዝቦች ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ትምህርት ቢሮ (2014):: አማርኛ እንደ አፍመፍቻ ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ 8ኛ ክፍል::

ጌታሁን አማራ (2011) የአማርኛ ሰዋሰው በቀላል አቀራረብ (ሁለተኛ ዕትም):: አዲስ አበባ፣አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ማተሚያ ቤት::

አማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግሥት ትምህርት ቢሮ (2015)::አማርኛ የተማሪ መጽሐፍ 7ኛ ክፍል:
:

አማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግሥት ትምህርት ቢሮ (2015)::አማርኛ የተማሪ መጽሐፍ 8ኛ ክፍል:
:

አዲስ አበባ ከተማ አስተዳደር ትምህርት ቢሮ (2014):: አማርኛ እንደ መጀመሪያ ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ ፰ (8ኛ) ክፍል::

አዲስ አበባ ከተማ አስተዳደር ትምህርት ቢሮ (2014):: አማርኛ እንደ መጀመሪያ ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ 7ኛ ክፍል::

ኦሮሚያ ክልል ትምህርት ቢሮ (2014)::አማርኛ እንደአፍ መፍቻ ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ 7ኛ ክፍል:
:

ኦሮሚያ ክልል ትምህርት ቢሮ (2014):: አማርኛ እንደአፍ መፍቻ ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ 8ኛ ክፍል::

ኦሮሚያ ክልል ትምህርት ቢሮ (2014):: አማርኛ እንደሁለተኛ ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ 7ኛ ክፍል:
:

ኦሮሚያ ክልል ትምህርት ቢሮ (2014):: አማርኛ እንደሁለተኛ ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ 8ኛ ክፍል:
:

የሲዳማ ክልላዊ መንግስት ትምህርት ቢሮ (2014):: አማርኛ እንደሁለተኛ ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ 7ኛ ክፍል::

የሲዳማ ክልላዊ መንግስት ትምህርት ቢሮ (2014):: አማርኛ እንደሁለተኛ ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ 8ኛ ክፍል::

የአፋር ክልላዊ መንግስት ትምህርት ቢሮ (2014):: አማርኛ እንደሁለተኛ ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ 7ኛ ክፍል::

የአፋር ክልላዊ መንግስት ትምህርት ቢሮ (2014):: አማርኛ እንደሁለተኛ ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ 8ኛ ክፍል::

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ትምህርት ሚኒስቴር (2014) አማርኛ እንደ ፌዴራል ቋንቋ የመምህር መምሪያ ዘጠነኛ ክፍል::

በአማርኛ መማሪያ መጻሕፍት ውስጥ የቀረቡ የሰዋሰው ይዘቶች - ጌታሁን አማረ

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ትምህርት ሚኒስቴር (2014) አማርኛ እንደ ፌዴራል ቋንቋ የመምህር መምሪያ አስረኛ ክፍል።

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ትምህርት ሚኒስቴር (2014) አማርኛ እንደ ፌዴራል ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ ዘጠነኛ ክፍል።

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ትምህርት ሚኒስቴር (2014) አማርኛ እንደ ፌዴራል ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ አስረኛ ክፍል።

ደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦች ሕዝቦች ክልላዊ መንግስት ትምህርት ቤር (2014)። አማርኛ እንደ አፍ መፍቻ ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ 7ኛ ክፍል።

ደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦች ሕዝቦች ክልላዊ መንግስት ትምህርት ቤር (2014)። አማርኛ ቋንቋ (እንደ አፍ መፍቻ) የተማሪ መማሪያ መጽሐፍ ስምንተኛ (፳ኛ) ክፍል።

ድሬዳዋ አስተዳደር ትምህርት ቤር (2014)። አማርኛ እንደ ሁለተኛ ቋንቋ የተማሪ መጽሐፍ 7ኛ ክፍል።

Adger, D. (2019). *Language Unlimited*. Oxford: Oxford University Press.

Baye Yimam (1997). The Verb to have in Amharic. In *Proceedings of the 13th International Conference of Ethiopian Studies*, pp.11619-638.

Celce-Murcia, M. (1991). Grammar Pedagogy in Second and Foreign Language Teaching. *TESOL Quarterly*, 25(3), 459-480. DOI: 10.2307/3586980

Chalker, S. (1994) Pedagogical Grammar: Principles and Problems. In Bygate, M., Alan Tonkyn and Eddie Williams (eds.) (1994). *Grammar and the Language Teacher*, pp. 31-44, Prentice Hall International (UK) Ltd.

Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: The MIT Press.

Chomsky, N. (1986). *Knowledge of Language: Its Nature Origin and Use*. New York: Praeger.

Ellis, R. (1998). Teaching and research: Options in grammar teaching. *TESOL Quarterly*, 32, 39-60. DOI: 10.2307/3587901

Ellis, R. (2002). The Place of Grammar Instruction in the Second/Foreign Language Curriculum. In Hinkel and S. Fotos (eds.). *New Perspectives on Grammar Teaching in Second Language Classrooms*, pp. 17-34. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers.

Ellis R. (2006). Current Issues in the Teaching of Grammar. An SLA Perspective. *TESOL Quarterly*, 40 (1), 83-107.

- Gleason, H.A. (1962). *An Introduction to Descriptive Linguistics*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Halliday, M. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Leslau, W. (1995). *Reference Grammar of Amharic*. Wiesbaden Harrassowitz.
- Mart, Ç. T. (2013). Teaching Grammar in Context: Why and How? In *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 3, No. 1, pp. 124-129.
- Odlin, T. (1994). Introduction. In Odlin, T. (ed.) (1994). *Perspectives on Pedagogical Grammar*, pp.1-22, Cambridge: Cambridge University Press.
- Robins, R.H (1984). *A Short History of Linguistics*. London: Longman.
- Ur, P. (1988). *Grammar Practice Activities*. Cambridge: Cambridge University Press.